

Zdenko Čepič

NARODNOGOSPODARSKE ZAMISLI PRI SLOVENCIH V ČASU ODLOČITVE
ZA PRVO NARODNO DRŽAVO

Majniška deklaracija in v njej izražena zahteva po samostojnem državnem telesu, »ki bodi prosto vsakega narodnega gospostva tujcev« kot izraz ter emancipacija samoodločbe, je vsebovala kljub svojemu prvenstveno političnemu smislu kot protidualistična usmeritev tudi gospodarsko komponento. Ta sicer ni bila posebej izpostavljena, vendar je jasno, da zahteva po samostojnem državnem telesu — po posebni jugoslovanski državi, resda sicer še pod žezlom habsburške dinastije, zahteva po prostosti vsakega narodnega gospostva tujcev — vsebuje tudi zahtevo po gospodarski emancipaciji in ne le po politični. Gospodarska komponenta ni bila posebej izpostavljena, vsaj kar se tiče konceptov posebne jugoslovanske države v obstoječih mejah avstroogrške monarhije ne, ker to vprašanje enostavno še ni bilo toliko aktualno, da bi se neposredno dotikalo prvenstvene politične komponente oziroma da bi že samo gospodarsko vprašanje pomenilo posebno problematiko jugoslovanske države. Kljub temu da se gospodarska važnost majniške deklaracije in celotnega deklaracijskega gibanja z zahtevo po državni osamosvojitvi Slovencev, skupaj s Hrvati in Srbi v monarhiji ni posebej naglašala, pa je bila vendar »zahteva naše deklaracije nujna potreba našega vsakdanjega kruha«, kajti »predvsem naše gospodarske koristi zahtevajo preustroj naše monarhije«.¹ S tem je bila mišljena predvsem protidualistična oziroma natančneje protiogrška usmeritev, ki je bila izraz konkretnih gospodarskih razmer vojnega časa, namreč pomanjkanja hrane, katere je bilo po pisanju časopisja dovolj na Madžarskem. Ta Slovenčeva zahteva po preustroju monarhije izhaja torej iz gospodarskega stanja, tako konkretnega kot splošnega, saj je Ogrska kot agrarni center celotne monarhije v veliki meri zavirala razvoj najpomembnejše gospodarske panoge na Slovenskem — kmetijstva.

Čeprav se v deklaracijskem gibanju oziroma v zahtevah, ki jih je le-to izražalo, ni posebej poudarjala gospodarska komponenta jugoslovanskega vprašanja, pa je prav ta postajala vedno bolj pomembna in zanimiva, še zlasti v zvezi z zahtevo po samoodločbi, ne glede na obstoječe meje, torej z radikalnejšimi narodnopolitičnimi koncepti in zamislimi po lastni jugoslovanski državi zunaj avstroogrške monarhije. Tako je na primer prav gospodarska komponenta reše-

¹ Slovenec, XLV, 21. november 1917, 267, Gospodarska važnost Jugoslovanske deklaracije.

vanja jugoslovanskega vprašanja pomenila eno od točk razhajanja pri različnih pogledih političnih predstavnikov slovenskega delavstva, JSDS do majniške deklaracije, deklaracijskega gibanja in do zahtev, ki jih je le-to izražalo. Henrik Tuma, najvidnejši in tudi najvplivnejši predstavnik tistega dela JSDS, ki ni želela sodelovati pri deklaracijskem gibanju in se je glede reševanja slovenskega nacionalnega vprašanja sklicevala na Tivolsko resolucijo, je namreč zagovarjal enotni gospodarski in prometni prostor v obliki adrijansko-sudetsko-donavske zvezne države, kar je bil eden ključnih vzrokov, zakaj si je želel bolj zmago centralnih sil. Enotni gospodarski in prometni prostor pa je zagovarjal zlasti zaradi položaja in vloge Trsta ter njegovih perspektiv v taki državi.

Obe slovenski meščanski politični stranki, klerikalna in liberalna, ki sta bili nositeljici gibanja za narodnopolitično osvoboditev oziroma za lastno državno tvorbo, sprva še pod žezlom habsburške monarhije, sta postavljali gospodarsko vprašanje na vidno mesto v teh zahtevah. Tako je Jugoslovan, glasilo »mladine« v klerikalni stranki, ki je ostro nasprotovala Šušteršičevim avstrijskim konceptom, zapisal 1. decembra 1917, da je jugoslovansko vprašanje tudi krušno vprašanje, torej tudi gospodarsko in da »ne samo naši politiki, temveč tudi naši denarni zavodi in zasebniki se morajo boriti za svobodo naše Jugoslavije!«² To je bila na eni strani protidualistična usmeritev, na drugi strani pa zahteva po večanju moči domačega kapitala v slovensko gospodarstvo, zlasti industrijo, kar je treba razumeti v smislu zahteve majniške deklaracije po tem, da naj bo samostojno državno telo prosto vsakega narodnega gospodstva tujcev.

Ker nastajanje nove državne tvorbe ni le politično vprašanje, marveč zahteva tudi reševanje gospodarske problematike te nove države, so se vse tri vodilne slovenske idejnopolitične struje oziroma stranke, klerikalna, liberalna in socialnodemokratska vključile v obravnavanje gospodarske problematike v zvezi z načelom samoodločbe, izraženim v majniški deklaraciji, še bolj pa potem, ko se je utrdilo pri njih prepričanje, da jugoslovansko vprašanje v okviru monarhije ni rešljivo in da ga je moč doseči samo zunaj nje.³ Vse tri politične stranke, tako obe meščanski, ki sta se z deklaracijskim gibanjem opredelili za novo jugoslovansko državo, kakor tudi tišči del JSDS, ki je to gibanje podpiral, so z vrsto prispevkov obravnavale gospodarska vprašanja bodoče države — od agrarnega vprašanja, združništva, industrije pa do nacionalizacije zemlje. Tako je imel na primer Jugoslovan, katerega program je bil »da vsestransko razbistri položaj, preišče zgodovinske, zemljepisne, gospodarske, kulturne in politične temelje naše bodoče države«⁴, stalno rubriko Narodno gospodarstvo s podnaslovom Narodnogospodarske drobtine, v katero sta pisala zlasti dr. Jakob Mohorič in Vinko Šarabon. V letu 1917 je tudi socialnodemokratska stranka, natančneje njen predstavnik Albin Prepeluh — Abditus v strankinem glasilu Naprej objavil vrsto člankov v nadaljevanjih (od št. 11, 27. 7. 1917 do št. 56, 19. 9. 1917) pod naslovom »O naših narodnih problemih«; ti prispevki so nato leta 1918 izšli v brošuri »Problemi malega naroda« pri založbi Slovenske socialne matice. V tem delu je Prepeluh-Abditus načrtoval osnovne probleme slovenskega

² Jugoslovan, I, 1. december 1917, 4, Jugoslovansko vprašanje — tudi krušno vprašanje.

³ Janko Pleterski, Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje, Zgodovinski časopis, XXII, 1968, str. 183.

⁴ Jugoslovan, I, 10. november 1917, 1.

naroda in se zavzel za njihovo rešitev tudi iz gospodarsko-političnega stališča kot enega pogojev za razrešitev narodnostnega in z njim povezanega socialnega vprašanja. To je po Kermavnerjevi oceni Abditusov zrel spis, v katerem je osredotočil svoja bistvena dognanja o narodnem in socialnem položaju slovenskega naroda v doprevratni dobi in začrtal pravi program demokratične revolucije slovenskega ljudstva za narodno osvobodjenje, za odstranitev ostankov fevdalizma in za uničenje ali vsaj oslabitev moči tujega kapitala na slovenski zemlji.⁵ Med predstavniki socialne demokracije, zlasti socialistične omladine zbrane okoli revije Demokracija, je bilo še več takih, ki so jugoslovansko vprašanje in njegovo rešitev v samostojno jugoslovansko državo povezovali tudi z gospodarskim življenjem in njegovo perspektivo le-te.

Tako je Outlaw, to je ing. Anton Štebi videl v jugoslovanskem vprašanju prvenstveno narodno-gospodarski problem, to je doseči narodno državo kot trdno »zaokroženo gospodarsko torišče« in iz tega stališča je po njegovem mogoče gibanje na jugoslovansko državno ujedinjenje pravilno oceniti. Narodno gospodarsko emancipacijo in zavedanje je Outlaw postavil kot pogoj emancipacije naroda in izrazil prepričanje, da je prav rastoče narodno-gospodarsko zavedanje delo majniški deklaraciji »dobro utrjeni temelj, le to zavedanje samega sebe je postavilo več narod v boj za lastno, politično in gospodarsko (podčrtal ZČ) neodvisno državo«.⁶

Najvidnejši in najpopolnejši prispevek med vsemi, ki so neposredno obravnavali gospodarstvo v povezavi z narodnopolitičnim programom, pa je knjiga predstavnika liberalne stranke dr. Milka Brezigarja »Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva«. Knjiga obsega 160 strani, izšla je septembra 1918 v Celju, založila in izdala pa jo je »Omladina«. Brezigarjevo delo je izšlo resnično tik pred dosego cilja, ki je bil postavljen z narodnopolitičnim programom, in je bila posvečena »drju Antonu Korošču izvršitelju jugoslovanskega testamenta«, namenjena pa je bila vsem, ki se ukvarjajo z gospodarsko problematiko, kajti »stojimo neposredno pred časom, ko si ga (gospodarstvo — op. ZČ) bomo morali sami zgraditi.«⁷ Brezigar je skušal dati s to knjigo stvarno podlago za ureditev notranjih in zunanjih gospodarskih razmer slovenskega narodnega gospodarstva. Vsekakor je bilo njegovo delo viden dosežek že v času, ko je izšlo, čeprav po mnenju Franceta Klopčiča Brezigarjeve ideje niso našle opaznega odmeva pri družbenih silah v tedanjem konkretnem razvoju.⁸ Danes pa lahko Brezigarjevo delo služi kot vir ne le za proučevanje narodno-gospodarskega programa, njegovih izhodišč in načel kot jih je postavil avtor, marveč tudi kot vir za pregled stanja gospodarstva na slovenskem narodnostnem ozemlju pred prvo svetovno vojno, saj je zasnoval Brezigar svoj program na stvarnih podatkih, katere je črpal iz avstrijskih statističnih publikacij.

⁵ Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938. Od str. 295 naprej se opomba nanaša na razpravo Dušana Kermavnerja, Albin Prepeluh — Abditus, njegov idejni razvoj in delo (dalje navajam Prepeluh-Kermavner) str. 426, 439.

⁶ Demokracija, I, 1918, 8—10, str. 109—110, Outlaw, Sile narodnega prebujanja.

⁷ Milko Brezigar, Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva, založila in izdala »Omladina«, Celje 1918 (dalje navajam Brezigar), Predgovor.

⁸ France Klopčič, O preteklosti drugače, Cankarjeva založba, Ljubljana 1984, str. 115 — Razredi slovenske družbe ob zlomu Avstroogrške, referat na posvetovanju v Iloku maja 1979, posvečenem nastanku jugoslovanske države jeseni 1918.

Vsi ti avtorji so bili privrženci različnih strank, a jih je družila ideja državne osamosvojitve. Ukvarjali so se z gospodarsko problematiko bodoče narodne države in izhajali iz načela samoodločbe kot osnovnega pogoja ne le narodnopolitične osamosvojitve, ampak tudi gospodarske osamosvojitve slovenskega narodnega gospodarstva. Seveda so le-tega enako kot politično zahtevo po jugoslovanski državi zasnovali v zvezi z ostalimi deželami jugoslovanskega teritorija v okviru avstroogrške monarhije ali pa tudi zunaj njenih obstoječih državnih meja.

V Jugoslovanu je dr. Andrej Gosar gospodarsko osamosvojitvev oziroma samoodločbo na gospodarskem področju postavil kot pogoj politične samoodločbe, popolno gospodarsko osamosvojitvev pa kot edino pot v rešitvi slovenskega naroda,⁹ medtem ko je Mohorič videl v lastni, suvereni državi politično potrebo in zagotovilo za ekonomsko osamosvojitvev oziroma za samostojen gospodarski razvoj.¹⁰ Liberalni radikalni ekonomist Brezigar je prav tako zagovarjal gospodarsko samoodločbo, pri čemer je izhajal iz prepričanja, da je bistvo samoodločbe, da ima vsak narod, velik ali majhen, pravico urediti si razmere na lastni zemlji po svoji volji, torej da naj vsak narod samostojno določa pota svojega političnega in *gospodarskega življenja* (v originalu tiskano razprto — op. ZČ)¹¹. V samoodločbi je Brezigar videl rešitev za male, do tedaj politično in tudi gospodarsko zatirane narode kot je bil slovenski, zato je v imenu načela samoodločbe zahteval »tujega nočemo, svojega ne damo«, vendar ne v ozemeljskem smislu, pač pa v gospodarskem — imeti možnost uživati »vse dobrine svoje zemlje samo v svoj duševni in telesni prid«. To je dejansko bistvo samoodločbe na gospodarskem področju, kot ga je razumel Brezigar, kateremu »samoodločba narodov zahteva v prvi vrsti, . . . da noben narod ne sme gospodarsko izkoriščati drugega«. ¹² Samoodločba je Brezigarju pomenila izhodišče za narodno prebujo na gospodarskem področju — za prebujo ustvarjajočih sil našega naroda, ki »bo pomnožila produktivnost našega kmetijstva ter ustvarila *narodno* (podčrtal ZČ) industrijo, obrt in trgovino«. ¹³ Samoodločbo je razumel kot osnovni pogoj emancipacije naroda tudi na gospodarskem področju.

Socialdemokrat Abditus je veljal za idejnega voditelja socialistične omladine, opozicije v vrstah JSDS, katera se je izrekla za samoodločbo narodov in načela majniške deklaracije ter zahteve po samostojni jugoslovanski državi. Samoodločbo kot načelo narodnopolitične osvoboditve oziroma ustvaritve narodne države je povezoval s socialno osvoboditvijo slovenskih delovnih sil.¹⁴ Narodnostno politično komponento samoodločbe je povezal s socialno, kajti obe sta imeli skupni imenovalec — nemško zatiranje tako na političnem kot na gospodarskem področju. Dejansko je že socialistična omladina v svoji poslanici zaradi tega, ker je bil industrijski in finančni kapital večinoma v rokah tujcev, opozorila, da ta narodni in socialni boj proti tujemu kapitalu in podjetništvu eno, to pa je bil vzrok, da je bil »obrnjen naš razredni boj v prvi vrsti navzven«, ¹⁵ torej

⁹ Jugoslovan, I, 22. junij 1918, 33, Demokratična gospodarska Jugoslavija.

¹⁰ Jugoslovan, I, 4. maj 1918, 26, Jugoslovani in industrija.

¹¹ Brezigar, 11.

¹² Brezigar, 12.

¹³ Brezigar, 15.

¹⁴ Prepeluh-Kermavner, 438; pismo A. Prepeluha I. Prijatelju 7. januarja 1918.

¹⁵ Demokracija, I, 1918, 1—4, str. 4, Naša poslanica.

v prvi vrsti proti tujemu kapitalu, kar pomeni najprej za nacionalno in nato tudi z njo ozko povezano socialno osvoboditev.

Zaradi tujega kapitala, ki je pritiskal na slovenskega delavca, se po besedah Prepeluha »praktično zamišljen razredni boj mezdnega delavstva v našem domačem primeru izlije v prirodno pravo vsega naroda«. ¹⁶ Nacionalno osvoboditev, to je politično samostojnost slovenskega naroda na njegovem ozemlju, je Prepeluh postavljaj kot pogoj socialni osvoboditvi, ne le delavskega razreda, marveč vsega naroda. Bil je mnenja, da je delavski razred prav tako nacionalen, dokler je politično in gospodarsko zatiran, zlasti zadnje, in to od tujega kapitala. Delež tujega kapitala, to je francoskega, nemškega-rajhovskega in angleškega, je bil na slovenskem ozemlju prevladujoč, ¹⁷ pa si tako ni bilo mogoče zamisliti socialne osvoboditve brez predhodne nacionalne, to je vzpostavitve narodne države. Narodna država pa je Abditusu pomenila prvo stopnjo gospodarskega, socialnega in kulturnega življenja, ki naj osvobodi človeka, ki živi po tuji volji, ¹⁸ kar pa je bila večina slovenskega naroda. To je dokazal v članku »Poljedelci, meščani, delavci«, objavljenem kot prvem v knjigi »Problemi malega naroda«. Spoznal je, da je gospodarski oziroma socialni položaj slovenskega naroda, to je vseh treh v naslovu navedenih stanov, dejansko tak, da je Cankar upravičeno imenoval slovenski narod narod proletarcev. V članku je ugotavljal, da živi zaradi svojega slabega gospodarskega in socialnega položaja ves slovenski narod, vsi sloji, po tuji volji, volji tujcev, lastnikov večine kapitala, ki zaposluje Slovenca-proletarca. V tem, da živi po tuji volji, je Prepeluh videl osnovno zlo za slovensko ljudstvo, vzrok pa je dejstvo, da je »njegova zemlja (je) dobičkonosna kolonija tujih narodov, sam pa je slabo plačan delavec tuje volje«. Položaj slovenskega ljudstva je imel torej ekonomske vzroke, to je gospodarska moč tujcev, ki je bila v industrijskem in finančnem kapitalu in pa v zemljiški veleposesti, zato je bilo »poglavitno, da se osvobodi zaplenjena zemlja in vrne ljudstvu, ki na njej živi. To je jedro vseh socialnih vprašanj in nadlog slovenskega ljudstva.« ¹⁹ Tako zastavljen Abditusov program je bil v resnici primeren, da postane idejna last vseh naših političnih strank, bistveni del našega *narodnega* programa, kot ga je ocenil liberalno usmerjeni Anton Loboda, tj. Anton Melik. ²⁰

Abditusov narodni in socialni program, ki ga je razvil v »Problemi malega naroda«, je bil prikrojen in namenjen vsem slojem slovenskega ljudstva. Tako je menil že njegov sodobnik Loboda-Melik in pa tudi Kermavner, ki je sicer do Prepeluha in njegovih narodnopolitičnih konceptov izražal negativno stališče, češ da z njimi negira razredni boj in proletarski internacionalizem. V tem delu, v katerem je Abditus razvil svoj gospodarskopolični program, ki je bil »radikalni program ljudske meščansko-demokratske narodno-osvobodilne revolucije«, ²¹ je postavil narodno osvoboditev kot pogoj samostojnosti naroda, to je po-

¹⁶ Demokracija, I, 1918, 5, Abditus, Razredni boj in prirodno pravo, str. 161—163.

¹⁷ Jože Šorn, Nacionalno poreklo velikega kapitala v industriji, rudarstvu in bančništvu na slovenskem ozemlju, JIČ, 1969, 4, str. 136—141. Šorn navaja, da je bilo razmerje med tujim in domačim kapitalom 1 : 7 ali celo 1 : 8 v korist tujega.

¹⁸ Demokracija, I, 1918, 15—18, Abditus, Država—Bog, str. 205.

¹⁹ Demokracija, I, 1918, 3—4, Abditus, Pismo socialni demokraciji, str. 42—50.

²⁰ Ljubljanski zvon, XXXVIII, 1918, str. 373.

²¹ Prepeluh-Kermavner, 441.

litične samostojnosti v obliki narodne države, katere pa je bil osnovni pogoj njena gospodarska moč oziroma ekonomska osnova. Glede te pa je v poglavju »Pod pritiskom ekonomskih sil« dokazoval, da veliki narodi po tehnološki revoluciji bogatijo, slovenski narod pa postaja čedalje bolj siromašen in gospodarsko-materialno nazaduje. Kot način da se to stanje popravi in da se doseže ekonomski pogoj narodne države oziroma narodna osvoboditev, je Prepeluh zahteval nacionalizacijo, to je zahteva po razlastitvi tistih, ki so Slovence kot narod razlastili. To je bil po njegovem mnenju pogoj, da se osvobodi človek, ki živi po tuji volji, oziroma da se osvobodi narod in se doseže, da bo prost vsakega narodnega gospostva tujcev, kot je bilo izraženo v majniški deklaraciji.

Nacionalizacijo je torej Abditus razumel kot razlastitev tistih, ki so nas razlastili kot narod. To pa so bili predvsem tujci, zato je bila nacionalizacija prva naloga in pogoj narodne osvoboditve. »Ekspropriacijo ekspropriatorjev« je razumel kot prvenstveno narodnoosvobodilno dejanje, iz katerega pa zaradi družbenoekonomskega položaja slovenskega naroda kot naroda proletarca izhaja, da je tudi socialno osvobajajoče, zato je tudi v članku »Pismo socialni demokraciji« postavil poglobljitno nalogo, za kar se mora socialna demokracija boriti »da se osvobodi zaplenjena zemlja in vrne ljudstvu, ki na njej živi. To je jedro vseh socialnih vprašanj in nadlog slovenskega ljudstva.«²² Menil je, da je potrebno v okviru narodne osvoboditve poleg razlastitve zemlje, to je radikalne odprave fevdalnih preostankov, veleposestev in fideikomisov, razlastiti tudi naravna bogastva slovenske zemlje, premog, rude, vode. To je po Prepeluhovem mnenju pravica naroda, ki izhaja iz naravnega (prirodnega) prava, medtem ko se lastniki, zlasti tujci, opirajo na zgodovinske pravice, katerih pravna osnova je moč, nasilje.

Razlaščenca zemlja, predvsem pa naravna bogastva naj bi postala kolektivna last naroda in kot taka pomenila osnovo gospodarske moči naroda oziroma narodne države, kar je bil za Prepeluha pogoj politične samostojnosti. Na temelju tako ustvarjene kolektivne lastnine naroda pa naj bi narod ustvaril narodno-kolektivistično industrijo. »Nova industrija, katere temelje ustvari narodno razlaščenje zgoraj imenovanih vrednot (rud, premoga, vodnih sil — op. ZČ), dvigne našo narodno zavest, prinese nam narodno-gospodarsko jákost, svobodo in kulturni razmah.«²³ Tako zamišljena »narodno-kolektivistična industrija« je spominjala na socialistično lastnino kot lastnino ljudstva oziroma naroda, vendar pa to ni mogla, niti ne bi mogla biti, ker je bila na čelu narodno-političnega gibanja buržoazija, tako da je mogoče to narodno-kolektivistično industrijo smatrati bolj kot državno kapitalistično obliko. To bi bila lastnina meščanske demokratične države, katera je bila tudi cilj narodnopolitične akcije slovenske buržoazije, kateremu se je pridružil tudi Prepeluh. Državna lastnina bi bila po zamislih Prepeluha kot materialna osnova narodne države konkurenčna, ker bi sprejemala surovine, energijo, les po lastni proizvodni ceni, kajti vse te dobrine bi bile narodno oziroma državna last in zato bi odpadli vsi veliki dobički zasebnih lastnikov. Prepeluh je z »narodno-kolektivistično industrijo« nekako izrazil zahtevo po socializaciji industrije, ki naj bi bila posledica nacionalizacije, resda pa je bil ta izraz zelo sramežljiv. To vprašanje socializacije

²² Demokracija, I, 1918, 3—4, Abditus, Pismo socialni demokraciji, str. 42—50.

²³ Abditus, Problemi malega naroda, Slovenska socialna matica, knjižnica socialnih in političnih spisov, Ljubljana 1918 (dalje navajam Abditus, Problemi), str. 36.

oziroma ekspropriacije je še bolj izostril v članku »Razredni boj in prirodno pravo«, objavljenem v peti številki Demokracije,²⁴ ko je zapisal, da preide osvobojena zemlja z vsemi svojimi dobrinami v narodno last z delavsko združeno obliko uprave in proizvodnje, s čimer pa je že presegel okvir meščansko-demokratske revolucije. Za upravljanje državne lastnine je namreč postavil delavce-proizvajalce v obliki delavsko združne uprave.

V razmišljanju o gopodarskopoličnih perpektivah, katere je dobil ob Abditusovi knjigi »Problemi malega naroda«, se je v Demokraciji Anton Loboda oziroma Anton Melik zavzel za ekspropriacijo veleposestev in velekapitalističnih podjetij. To je imenoval socialna politika, ki jo morajo sprejeti in uresničiti vse nacionalne politične stranke, kajti zaradi kapitala je to tudi nacionalno vprašanje, torej je ekspropriacija, ki jo je enačil s socializiranjem, tudi nacionalizacija. Glede nacionalizacije pa pravi, da zanjo ni nujna tudi hkratna ekspropriacija, kajti z razlastitvijo bi se ne glede na nacionalno komponento poseglo, ne le v nacionalno strukturo gospodarstva, ampak tudi v socialno, to je v obstoječe družbenoekonomske odnose, saj bi pod ekspropriacijo oziroma določen zemljiški maksimum padli tudi slovenski veleposestniki. Torej je Loboda-Melik odklonil možnost, da bi ob nacionaliziranju prišlo tudi do socializiranja, ker bi to presegló program meščansko demokratske revolucije na gospodarskem področju. Zavzel se je, da naj se razlašena zemlja razdeli po načelu, da jo dobi tisti, ki jo potrebuje za preživljanje in jo obdeluje, kar bi preprečilo nadaljnje izseljevanje iz Slovenije. V tem pa je socialni ter nacionalni smisel ekspropriacije kot nacionalizacije, kakor je to razumel Loboda-Melik.²⁵

Povsem iz meščansko demokratskih pogledov pa so na nacionalizacijo gledali meščanski gospodarskopolični avtorji, Brezigar in pa katoliški ekonomisti Mohorič in Šarabon. Nacionalizacijo so tudi ti postavljali za izhodišče narodnogospodarskega programa kot enega osnovnih pogojev narodne osvoboditve in državnosti, izhajajoče iz načela samoodločbe. Nacionalizacija je bila za Brezigarja pogoj, da postane slovenski narod ne le narod v etničnem in kulturnem pomenu, marveč narod v političnem in gospodarskem pomenu. »Z nacionalizacijo premoženja smemo dejakovati evolucijo drugod, kulturno, gospodarsko in politično renesanso.« Dejansko je tudi Brezigar postavljál ekonomsko osnovo kot enega osnovnih pogojev narodne države, ko je zahteval razdelitev veleposestniške zemlje, te je bilo po njegovih navedbah okoli 200 000 ha, večinoma v rokah tujcev. Brezigar je predlagal, da to veleposestniško zemljo zaseže narodna država, s čimer bi se preprečilo odnašanje dobička, to je ustvarjenih vrednosti slovenske zemlje in dela slovenskega kmeta v tujino, to je zunaj ozemlja narodne države. Zavzel se je, da mora dobiček ostati doma in se tukaj uporabiti v produktivne namene, to je v oploditev naše dežele. To je bila tudi njegova osnovna zahteva nacionaliziranja zemlje. To kaže, da je na nacionalizacijo zemlje gledal bolj iz praktičnega, ekonomističnega stališča. Nacionalizacija zemlje mu je bila potrebna zato, da bi ustvarjena vrednost oziroma akumulacija ostala doma in se porabila za razširjeno reprodukcijo narodnega gospodarstva, to je za ekonomsko krepitev narodne države. Prav tako je gledal tudi na nacionalizacijo industrije, obrti in trgovine, namreč »da se bo dobiček porabljal v oploditev naše domovine

²⁴ Demokracija, I, 1918, 5, Abditus, Razredni boj in prirodno pravo, str. 161—163.

²⁵ Demokracija, I, 1918, 11—14, Anton Loboda, K naši gospodarsko politični perspektivi, str. 171—174.

ter da bodo zaposleni Slovenci ne le kot težaki ampak tudi kot voditelji.«²⁶ To zadnje posredno kaže, da je želel razrešiti z nacionalizacijo tudi slab družbeni položaj Slovencev, v resnici pa je bil smoter nacionalizacije industrije, obrti in trgovine v tem, da ostane dobiček oziroma akumulacija doma ter da pride tudi vodstvo podjetij v roke Slovencev, ki bodo vodili podjetja v splošno narodno korist oziroma v korist narodne države, ki bo tako materialno jačala, kar je predpostavljalo tudi enega pogojev politične samostojnosti.

Nacionalizacija, tako zemlje kot industrije, obrti in trgovine, je Brezigarju pomenila pogoj za ustvarjanje narodnega gospodarstva, to je gospodarstva, katerega osnovni namen je bila ekonomska krepitev naroda oziroma narodne države — torej delovanje v korist narodne skupnosti, ne glede na socialne in ekonomske ter razredne razlike in nasprotja. Tako je bil v tem načelu skupnosti zastavljen ves Brezigarjev narodnogospodarski program; menil je, da se mora individualni gospodarski program, ki ga je označil kot značilnega za Slovence preseči in umakniti *socializiranju* (podčrtal ZČ) narodnega gospodarstva, pri čemer je mislil na skupništvo, kajti »narod, ki nastopa kot enotno gospodarsko bitje, razvija svoje ustvarjajoče sile.«²⁷ in pa »gospodarske dobrine so integralen del narodnega obstanka in narod kot politično suverena oblast (tj. narodna država — op. ZČ) bo dekretiral, da se morajo obrniti njemu v prid.«²⁸ V tem pa je stična točka med Abditusovim »skupnim narodnim premoženjem« oziroma »kolektivno lastnino naroda« kot državno kapitalistično obliko lastnine in Brezigarjevimi razumevanjem gospodarskih dobrin, ki jih bo narodna država z zakonskimi ukrepi obračala sebi v prid. To, kar je želel doseči Brezigar, ko se je zavzemal za nacionalizacijo kot poddržavljanje, je bilo dejansko načelo državne kapitalizma.

Do podobnih zaključkov je prišel tudi Andrej Gosar, katoliški gospodarski pisec, ki se je v Jugoslovanu zavzel za demokratično gospodarsko Jugoslavijo, ki bo resnično na demokratičnih temeljih, takšna, da bo najbolj ustrezala skupnim koristim celega naroda, kar pa je mogoče doseči po njegovem mnenju na podlagi »združenega nesebičnega dela vseh, ki so zmožni na gospodarskem polju sodelovati po *enotnem načrtu*« (v originalu tiskano razprto — op. ZČ).²⁹

Klerikalni ekonomisti Mohorič, Šarabon in Gosar, ki so svoje gospodarske poglede v zvezi s samostojnim državnim telesom Jugoslovanov v okviru avstro-ogrske monarhije objavljali v tedniku Jugoslovan, so se tudi zavzeli za to, »da se odstranijo zemljiški ,troti‘«,³⁰ pri čemer so mislili na veleposestnike, torej naj postane zemlja last tistih, ki jo obdelujejo. Bili so prepričani, da ima veleposest izključno kapitalistične interese, veleposestniku je samo do tega, da viša svojo zemljiško rento, ki je plod tujega dela. Na veleposest so gledali kot na proizvod kapitalizma enako kot na industrijo, ki je na primer Mohoriču pomenila potrebno zlo, prav tako kot kapital, ki naj bi se smel v demokratični državi nabirati le v skupne občekoristne namene, to je v korist skupnosti — države. Kapital in industrijo kot njegov proizvod so odklanjali iz prepričanja, da ni pravilno če ima kapital premoč nad delom in zemljo, to je ob njem dvema osnovama

²⁶ Brezigar, 14.

²⁷ Brezigar, 15.

²⁸ Brezigar, 24.

²⁹ Jugoslovan, I, 22. junij 1918, 33, Demokratična gospodarska Jugoslavija.

³⁰ Jugoslovan, I, 29. junij 1918, 34, Od česa živimo?

narodnega premoženja. Mohorič je o industriji in o kapitalu zapisal, da sicer delujeta koristno le, če sta zakonsko omejena, »gorje pa narodu in državi, kjer ta dva gospodarita prosto in neomejeno«,³¹ medtem ko je Gosar še bolj odločno nastopil proti velikemu kapitalu iz prepričanja, da »ako bi zasnovali svojo državo na kapitalistični podlagi, bi bili izgubljeni, zakaj kapital — tudi slovenski je mrzel in mednarodni . . . Kapital ni nikdar demokratičen, naroden pa le tedaj, če mu donša dobiček.«³² Delo in zemlja sta jim dejansko predstavljala osnovo narodnega gospodarstva, zato so zagovarjali, da ima mali kmet pravico do svoje posesti, katero tudi sam obdeluje. Po mnenju avtorja članka »Kmet in veleposestnik« sta se mali in srednji kmet »socializirala«, ker nista bila več samostojna v lastniškem pogledu, saj jima je del ali vso zemljiško rento vzel hipotečni zavod, pri katerem sta se zadolžila, torej sta postala v resnici najemna delavca — proletarca. Da bi se tako stanje popravilo, so se klerikalni ekonomisti zavzeli za razdelitev veleposesti med kmete po načelu »zemlja bodi tistega, ki jo sam obdeluje«.³³

Kljub tako radikalnim zahtevam glede razlastitve zemlje, ki jim je pomenila enega ključnih elementov narodnega premoženja, pa njihovo razumevanje razdelitve zemlje in agrarne reforme ni mogoče razumeti kot revolucionarno razreševanje kmečkega vprašanja, kot enega ključnega, ne le socialnega, marveč tudi narodnega vprašanja. Razdelitev zemlje med kmete in določitev zemljiškega maksimuma, za kar so se zavzemali, je bila mišljena kot življenjsko vprašanje s praktičnimi posledicami, ne le za kmeta, ampak za celotno narodno gospodarstvo in državo, ker bi bila s tako zamišljeno agrarno reformo dana možnost za boljše obdelavo zemlje in dvig proizvodnje, kar pa bi preprečevalo odhajanje iz zemlje ali v tujino ali v industrijo na eni strani, na drugi pa bi bila s tem dana možnost, da se na podlagi kmetijske proizvodnje krepí celotno narodno gospodarstvo. Zaradi svojega negativnega stališča do kapitala in industrije in poudarjanja dela ter zemlje so se zavzemali za agrarni značaj gospodarstva bodoče jugoslovanske države in Mohorič je zapisal: »Največ poezije in sreče je gotovo v poljedelstvu.«³⁴ Z razdelitvijo zemlje med kmete, s čimer naj bi se razrešilo socialno vprašanje tega največjega dela slovenskega prebivalstva, kot ugotavlja (verjetno) Šarabon v članku »Od česa živimo«, da smo Slovenci kmetiški in delavski narod in da je po tem treba ravnati tudi narodno gospodarstvo ter politično udejstvovanje,³⁵ so klerikalni ekonomisti in politiki želeli razvoj celotnega narodnega gospodarstva usmeriti v agrar kot pogoj demokratične jugoslovanske države. Gosar se je za ta pogoj zavzel, ko je zapisal: »Ne priznajmo kapitalu pomena, ki si ga po krivici lasti v modernem narodnem gospodarstvu in pričnimo reformo spodaj pri končnih in samostojnih virih blagostanja, *pri zemlji in pri delu. To dvoje porazdelimo pravično — in demokracija bo izvedena.*«³⁶

V resnici so tako klerikalni ekonomisti v glasilu Jugoslovan, kakor tudi Brezigar in končno tudi Abditus glede nacionalizacije zemlje ter njene razdelitve

³¹ Jugoslovan, I, 2. februar 1918, 13, Narodnogospodarske drobtine IV.

³² Jugoslovan, I, 22. junij 1918, 33, Demokratična gospodarska Jugoslavija.

³³ Jugoslovan, I, 29. junij 1918, 34, Kmet in veleposestnik.

³⁴ Jugoslovan, I, 27. april 1918, 25, Narodnogospodarske drobtine XV.

³⁵ Jugoslovaeni, I, 29. junij 1918, 34, Od česa živimo?

³⁶ Jugoslovan, I, 1. julij 1918, 35, Demokratična gospodarska Jugoslavija.

izražali stališče zakasnele buržoazne revolucije oziroma neizvedenih zahtev iz leta 1848, ki jih je sedemdeset let kasneje udejanjala slovenska buržoazija v boju za nacionalno, politično in gospodarsko osvoboditev slovenskega naroda.

Podobne poglede na industrijo, kapital in nasploh na kapitalizem, kot so jih izražali v Jugoslovanu klerikalni ekonomsko-politični teoretiki, je imel tudi Abditus, ko je v poglavju »Pod pritiskom ekonomskih sil« v knjigi »Problemi malega naroda« v vrsti sestavkov dokazoval, da je razvoj kapitalizma, tehnike, industrije sicer človeštvu in velikim ter ekonomsko močnim narodom ter državam koristil, medtem ko je bil ta vpliv na Slovence, kot na majhen in ekonomsko šibak narod, negativen in poguben. Z razvojem industrije, ugotavlja Abditus, se je začel propad domače obrti na Slovenskem, ki je pomenila dodatni zaslužek kmetu, zato je ta, ker je imel premalo zemlje, obubožal in bil prisiljen oditi na tuje ali pa v tovarno. Ta Abditusova ugotovitev je bila dejansko v skladu s stališčem, izraženim v Jugoslovanu glede nujnosti popraviti takšno negativno stanje ter ga preprečiti z izvedbo agrarne reforme. Tudi Abditus je v bistvu odklanjal velekapital in njegove pojavne oblike, kot so bile delniške družbe, karteli, trusti, banke, kar je izrazil v poglavju »Nakovala finančnega kapitala«. Opredelil se je za liberalistično načelo gospodarstva, temelječe na zdravi gospodarski konkurenci. Velekapital pa je odklanjal tudi zaradi dejstva, da je bil v rokah tujcev, kar je kmetijski, srednji in delavski stan prisiljevalo k odločni smotrni, *vzajemni socialni in narodni obrambi* (podčrtal ZČ).³⁷

V prispevku »Zemlje imamo premalo« je Abditus najodločneje izrazil svoje poglede glede kmetijstva, njegove perspektive ter razrešitve tega po njegovem mnenju življenjskega vprašanja celega naroda. Ugotavljal je, da smo Slovenci še pretežno poljedelsko ljudstvo, pa čeprav naraščajoča industrija izpodriva poljedelstvo, ki je pasivno, primanjkljaj, ki ga ta pasivnost povzroča, pa se pokriva iz gozda in živinoreje. Glede na takšno ugotovitev se je zavzel, naj se poljedelstvo opušča, češ če je bil uvoz žita že potreben, tako ali tako ne bo škode, če se ga uvozi še več, naj pa se pospešuje živinoreja, ki bi lahko postala aktivna postavka narodnogospodarske bilance. Abditus je ugotavljal, da je vzrok pasivnosti poljedelstva v pomanjkanju zemlje. Rešitev takega nezavidljivega položaja za kmeta in tudi za celotno narodno gospodarstvo je Abditus videl v povečanju produktivnosti zemlje, »kmetisko vprašanje je torej v bistvu vprašanje o povišanju produkcije in o pridobitvi nove zemlje«. To zadnje pa je bilo mogoče doseči s pravično razdelitvijo zemlje — z razlastitvijo veleposestnikov, katerim je ostal po zemljiški odvezi leta 1848 največji delež gozdov in polj. Prav gozd pa je bil za Abditusa eden od ključnih ekonomskih dejavnikov slovenskega narodnega gospodarstva glede na pomen lesa kot izvoznega blaga. Abditus je videl rešitev kmetijstva kot glavne gospodarske panoge slovenskega naroda v povečanju produkcije in razrešitvi družbenoekonomskega položaja kmeta, kar bi se doseglo z razlastitvijo veleposestnikov, s čimer bi se zaradi njihove nacionalnosti razrešilo tudi vprašanje narodne osvoboditve. Kmečko življenjsko vprašanje naj bi po Abditusovem mnenju razrešile zadružne organizacije, ki naj bi posredovale kmetu cenen kredit in ga obvarovale denarnih

³⁷ Abditus, Problemi, 29.

³⁸ Abditus, Problemi, 19.

špekulantov, mu omogočale nabavo orodja in poljedelskih strojev, skrbele za prodajo in organizirale kmeta kot potrošnika.³⁹

Vprašanje kmetijstva kot gospodarske panoge se je pri vseh gospodarskih teoretikih, ki so se ukvarjali z opisovanjem stanja in načrtovanjem slovenskega narodnega gospodarstva, ob vstopu v novo državno tvorbo kazalo v vprašanju dviga produkcije oziroma načina dviga, to je načina obdelave zemlje. Najbolj se je s posameznimi gospodarskimi panogami v slovenskem narodnem gospodarstvu ukvarjal dr. Milko Brezigar, ki je glede na delež prebivalstva, ki se je ukvarjalo in živel od kmetijstva ter na delež, ki ga je kmetijstvo ustvarjalo v narodnem dohodku, dajal prednost tej gospodarski panogi. Kmetijstvo je bilo »najizdatnejši vir naših dohodkov, ki pa se mora še zelo dvigniti.«⁴⁰ To pomeni, da je videl v razvoju kmetijstva pogoj za dvig celotnih dohodkov narodnega gospodarstva.

Kmetijstvo je bilo torej osnovni gospodarski potencial slovenskih dežel. Zemlja je Brezigarju pomenila zaklad, ki pa ni dovolj izkoriščen, za kar je videl vzroke v ekonomski šibkosti slovenskega kmeta kot posameznika na eni in njegovi neizobraženosti ter konservativnosti pri obdelovanju zemlje na drugi strani. To je bil tudi vzrok, zakaj je bil pridelek slab in je bil potreben uvoz krušnih žit ali moke. Zavzel se je za prenehanje ekstenzivne obdelave ter za prehod na intenzivno obdelavo zemlje. To pa bi bilo po njegovem mnenju mogoče le z umnim obdelovanjem zemlje, temelje tega pa »bodemo morali v svoji državi postaviti zakonodajnim potom.«⁴¹ Brezigar se je zavzemal za državni, to je zakonski poseg narodne države v kmetijstvo, kajti le tako bo po njegovem mnenju mogoče dvigniti produktivnost. Z državnim posegom v kmetijstvo je želel doseči načelo umnega gospodarjenja, katerega je razumel tako, da je treba pridelovati čim več in čim bolj učinkovito, pri čemer ni vprašanje, koliko se pridelata in koliko porabi, marveč, kako se to pridelata.⁴² Vlogo države pri posegu v kmetijstvo je videl v tem, da naj bi imela država kmetu pravico predpisati način obdelovanja na njegovi zemlji, pri čemer bi bil smoter te pravice v tem, da se dvigne produktivnost zemlje.⁴³ Brezigar je torej vlogo države oziroma njeno zakonsko zakonodajno vmešavanje v kmetijstvo razumel kot obliko prisile celotnega naroda, ki lahko od kmeta kot dela naroda zahteva večjo produktivnost zaradi potreb celotnega naroda. Državni poseg v kmetijstvo je bil po Brezigarjevem mišljenju potreben zaradi skupnih koristi države oziroma vsega naroda, kar je oprl na »čustvo skupnosti«, kakršno se je po njegovem mnenju razvilo zaradi objektivnih okoliščin med I. svetovno vojno, ko ni bil kmetovalec nič drugega kot upravitelj svoje zemlje, medtem ko je bil ves pridelek last države. Brezigar je priporočil, da naj se to »čustvo skupnosti«, ki bi se ga dalo razumeti kot načelo »vojnega komunizma«, v novi državi še poglobi in razširi. Brezigar se je sicer zavzemal za državni poseg v kmetijstvo, vendar ne v smislu državne prisile ob oddaji pridelkov, marveč obratno — s posegom na začetku produkcijske verige; pridelovalec ostane izključni lastnik svojega pridelka, narod (Brezigar je mislil dejansko za narodno državo — op. ZČ) pa

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Brezigar, 74.

⁴¹ Brezigar, 17.

⁴² Brezigar, 29.

⁴³ Brezigar, 78.

določa kmetu način obdelave, da »obdeluje zemljo kar najbolje, tako da obrodi kar največ sadu«. ⁴⁴ Zavzemal se je za obvezen, zakonsko sankcioniran način obdelave zemlje, ki naj bi temeljil na načelu, obdelovati tisto, kar prinaša največ dobička — dobička posamezniku — proizvajalcu in tudi državi. To je pomenilo način zadovoljitve skupnih interesov. Zemlja naj bi ostala v privatni lastni kmetovalca, temu pa bi bila predpisana obdelava, to je kaj in kako naj sadi. To naj bi po Brezigarjevem mnenju za $\frac{1}{4}$ dvignilo vrednost letnega pridelka na hektar, s čimer bi se doseglo, da ne bi več uvažali žita ali moke. Država bi torej predpisovala način proizvodnje, ne pa oddajo, tržišče pa bi bilo merodajno za kmetijsko proizvodnjo.

Izhajajoč iz teh načel, je Brezigar zasnoval tudi svoje poglede na agrarno reformo, katere osnovni namen je bil doseči optimalni obseg posestva. Ta naj bi bil takšen, da bi ob intenzivnem načinu obdelave zadoščal za preživljanje štiričlanske družine. Takšno posestvo naj bi bilo po njegovem izračunu veliko med 15 in 20 ha, od tega naj bi bilo polovica gozda. Agrarno reformo, to je ustvarjanje optimalne zemljiške posestvi, ki naj bi se ravnala po načelu umnega gospodarjenja na strokovni podlagi, je razumel kot nadaljevanje nacionalizacije v procesu spreminjanja kmetijstva. Agrarna reforma je bila za Brezigarja način, kako izboljšati kmetijsko proizvodnjo, kar pomeni, da ni videl v njej toliko ekonomskopolitičnega ukrepa, ampak gospodarski poseg državne oblasti, z namenom izboljšati kmetijsko proizvodnjo.

Kot način, kako doseči racionalnejšo, modernejšo obdelavo zemlje je predlagal, da bi se vsa dežela razdelila na 20 pokrajin — enot, v vsaki pa bi deloval pokrajinski urad pod vodstvom strokovnjaka-agronoma. Na podlagi strokovnih izsledkov in mnenj agronomov iz teh enot, ki bi jih posredovali državnim organom, bi se nato zakonsko za vsako enoto posebej določila takšna semena, gnojila in način obdelave, ki bi bila za posamezno območje najbolj optimalna, pač glede na izsledke agronoma. Zakonska določila glede tega, kaj in kako saditi, katerim podlaga bi bile strokovne ugotovitve in napotki agronoma v posamezni enoti, bi bile zakonsko obvezne za vsakega kmetovalca. Hkrati pa bi bili ti pokrajinski agronomi tudi prosvetitelji kmeta, ki bi ga poučevali modernega, na strokovni podlagi zasnovanega kmetijstva. Brezigar je o značaju slovenskega kmeta menil, da je ta konservativen in da verjame v neizpremenljivost obdelovanja. Država naj bi na področju kmetijske proizvodnje igrala torej vlogo usmerjevalca, vendar ne s politično ali oblastno prisilo, temveč vlogo strokovnega usmerjevalca.

Namen tako zamišljene agrarne reforme je bil dvigniti produktivnost zemlje in s tem dohodka kmeta oziroma celotnega kmetijstva kot najizdatnejšega vira dohodkov slovenskega narodnega gospodarstva. Z agrarno reformo naj bi se dvignilo celotno narodno gospodarstvo, kar pa bi materialno okrepilo suvereno politično oblast vsega naroda, to je narodno državo. Po drugi strani pa je bil namen agrarne reforme tudi po »socialnih načelih porazdeliti sadove našega polja«. ⁴⁵ To zadnje pa je imelo naperjeno ost proti veleposestnikom in lastnikom fideikomisov, ki so imeli velik del slovenske zemlje v svojih rokah in so živeli od rente. Agrarna reforma je imela torej ob strokovno-gospodarskem namenu tudi družbenoekonomsko oziroma socialno komponento.

⁴⁴ Brezigar, 77.

⁴⁵ Brezigar, 82.

Posebno vlogo pri izvajanju tako zamišljene agrarne reforme je namenil Brezigar zadrugam. Te naj bi bile zaključni in hkrati glavni člen v organizacijski verigi umnega kmetijstva. Zadruga naj bi bila temelj kmetijske organizacije, dejavnik agrarne reforme in vsak kmetovalec bi moral biti njen član. Brezigar ji je namenil vlogo posrednika med individualnim kmetijskim proizvajalcem in državo, kajti zadruga naj bi bila izvrševalni organ zemljedelske, tj. kmetijske uprave, ki jo je predvidel kot državni organ, katerega skrb bo vodenje kmetijstva. Neposredni nadzor nad zadrugo pa naj bi imel pokrajinski urad kot strokovni, izobraževalni in upravni organ kmetijske uprave. Brezigar je zadruge v tako zasnovani organizaciji kmetijstva primerjal s samostojno občino v politični državi.⁴⁶ Naloge, ki naj bi jih zadruge opravljale, so bile torej oblastne, to je objavljane zakonskih določil zemljedelske uprave, tj. državnega organa in nadzor nad njihovim izvajanjem. Nadalje naj bi bile naloge še trgovsko-finančne, to je prevzemanje blaga, semen, gnojil, orodja od zemljedelske uprave, in pa opravljanje denarnih poslov za člane zadruge. Nazadnje pa bi bila naloga zadruge oskrbovati stroje, ki so bili v skupni uporabi. Dejansko so se pa tako zamišljene naloge zadrug, kot jih je predvidel Brezigar, ujemale s tistimi nalogami, ki jih je zadrugam namenil Abditus.

Zadruge pa ni razumel Brezigar le kot temelja kmetijske organizacije in kot izvrševalnega organa državne oblasti na tem gospodarskem področju, ampak je zadrugo predvidel tudi v neagrarni proizvodnji kot obliko združevanja kapitala. Zadružna organizacija naj bi bila način in oblika združevanja kapitala, ki bi bil v popolnem nasprotju z velekapitalističnimi oblikami združevanja kapitala. Po njegovem mnenju mora postati nositelj kapitala narod, to je vse prebivalstvo, ne glede na razredno delitev, združen v narodni državi. V zadrugi je videl možnost, da postanejo »široki krogi prebivalstva nositelji narodnega premoženja in ustanovitelji velepodjetij«.⁴⁷ Kljub temu da je odklanjal velekapitalistične oblike združevanja kapitala, pa se je zavedal, da brez podjetij, v katerih je združen močan kapital, slovensko narodno gospodarstvo ne bi moglo konkurirati na svetovnem trgu. Glede tega je njegovo mišljenje v nasprotju s stališči Mohoriča in drugih klerikalnih ekonomistov, ki so bili za čim manjše združevanje in koncentracijo kapitala, torej za majhna podjetja in pa za gospodarstvo, ki služi sebi in je sebi zadostno ter mu zato ni potrebno misliti na konkurenco iz tujine.

Brezigarjevo stališče glede velekapitala se je v veliki meri skladalo tako s stališči katoliških mladinskih ekonomistov kakor tudi s pogledi na industrijo in velekapital, kot jih je imel Abditus. Tako se je Mohorič zavzel, naj »vsa večja industrija bodi last celote, naj služi le celoti in nikdar ne posameznikom ali posameznim stanovom«,⁴⁸ s čimer je izražal zahtevo po narodni industriji, ki naj bo last vsega naroda in služi vsemu narodu, ne glede na razredne ali socialne razlike. Dejansko je s tem izrazil zahtevo po državni kapitalistični ureditvi industrije.

V zvezi s perspektivami kmetijstva so do podobnih ali celo enakih zaključkov prišli tudi drugi avtorji. Tako je Outlaw, t. j. ing. Anton Štebi, ki je imel

⁴⁶ Brezigar, 79.

⁴⁷ Brezigar, 27.

⁴⁸ Jugoslovan, I, 2 februar 1918, 13, Narodnogospodarske drobtine IV.

kmete za »hrbtišče naše narodne države«, med glavne gospodarske naloge jugoslovanske države štel dvig plodnosti zemlje v kulturno-tehničnem oziru, uporabo kmetijske mehanizacije, smotrno kultiviranje še ne obdelane zemlje, ustanovitev kmetijskih šol.⁴⁹ Loboda-Melik se je podobno kot Brezigar zavzel za intenzivno poljedelstvo in to za gojitev monokultur, takšnih, ki najbolj uspevajo na določenem območju in prinašajo največ dobička, na primer hmelj v Savinjski dolini. Glede na geološke razmere, to je naravne pogoje slovenske zemlje je Loboda-Melik ugotavljal, da ta ni primerna za pridelovanje žitaric, za kar so bolj primerne ravnine Banata in Slavonije, torej naj bi se po načelu racionalnejšega gospodarjenja oskrbovala Slovenija z žitom tam, medtem ko je za Slovenijo zaradi planinske lege, to je pašnikov in travnikov, bolj primerna živinoreja- govedoreja, medtem ko so po njegovem mnenju tudi za svinjerejo boljši slavonski hrastovi gozdovi. Perspektivo za slovensko gospodarstvo v celoti je videl zlasti v lesu kot blagu, katerega je mogoče zamenjati za druge surovine, na primer bombaž, tega pa nato predelati v tekstilni industriji in izvažati tekstilne izdelke.⁵⁰ To pomeni, da je Loboda-Melik zavzel za uvoz surovin in za izvoz končnih izdelkov.

Na les kot izvozno blago je gledal Brezigar kot na enega ključnih izvoznih možnosti iz slovenskih dežel, zlasti v Italijo, pri čemer je opozoril, da bi izpad izvoza lesa v Italijo lahko povzročil krizo za celotno slovensko narodno gospodarstvo. Brezigar pa je o lesu in o izvozu menil, da je glede na surovinski potencial lesa izvoz surovega, neobdelanega lesa prevelik in da je izvoz končnih izdelkov iz lesa premajhen. Predlagal je večji izvoz končnih izdelkov in s tem možnost večjega razvoja lesarske industrije. Kot potrditev takšne usmeritve je navedel razmerje pri prodaji predelanega in surovega lesa, ki je bilo 20:1 za predelani les.

Brezigar je na podlagi statističnih podatkov izpred prve svetovne vojne o proizvodnji in potrebah povsem konkretno predvidel, kaj bo potrebno uvažati in kaj bo možno izvažati, v čem imajo slovenske dežele pasivno bilanco oziroma v čem je njihova bilanca aktivna. Na podlagi teh izračunov je predlagal nadaljnjo proizvodno usmeritev tako kmetijstva kot industrije. Nadaljnji razvoj obeh gospodarskih panog je povezal z odnosom slovenskega narodnega gospodarstva do sosednih jugoslovanskih pokrajin, predvsem s Hrvaško in Slavonijo. Na eni strani je videl v skupni državni tvorbi Slovenije s Hrvaško in Slavonijo na gospodarskem področju pogoj za reorganizacijo slovenskega kmetijstva. V tem je videl indirektno podporo razvoju slovenskega kmetijstva kar je pojasnjeval z dejstvom, da bo konkurenca Hrvaške in Slavonije prisilila slovenskega kmeta, da bo prešel na intenzivno obdelovanje, kajti le tako bo lahko konkuriral kmetijsko močnejšima sosednima območjema. Na drugi strani pa sta Hrvaška in Slavonija pomenili potencialnega glavnega odjemalca slovenske industrijske proizvodnje, s čimer bi bil njun vpliv na razvoj slovenske industrije neposreden, medtem ko je bil na razvoj kmetijstva posreden. To je dokazoval s primerom industrije sladkorja, ki naj bi se razvila na Slovenskem zaradi ugodne surovinske osnove, namreč dokazanega velikega donosa sladkorja v sladkorni pesi, zrasli na slovenski zemlji. Industrija sladkorja, ki bi to peso predelovala, bi

⁴⁹ Demokracija, I, 1918, 8—10, Outlaw, Sile narodnega prebujenja, str. 110

⁵⁰ Demokracija, I, 1918, 11—14, Anton Loboda, K naši gospodarski politični perspektivi, str. 171—174.

imela velik delež odjemalcev v sosednih jugoslovanskih pokrajinah, kar bi ugodno vplivalo na gojitev nove kmetijske kulture, to je sladkorne pese. Nasploh je videl Brezigar v sladkorni pesi eno od kmetijskih kultur, ki bi jo na Slovenskem gojili po načelu umnega gospodarjenja, saj je ta kultura omogočala intenzivno, strojno obdelavo, hkrati pa bi se odpadki lahko porabili za živinsko krmo.

Na industrijo ni gledal Brezigar tako odklonilno, kot so nanjo gledali klerikalni gospodarski teoretiki, Mohorič in Gosar, ampak je glede njenega ekonomskega pomena za narodno gospodarstvo upošteval in se skliceval na Marxovo teorijo dela kot vsebine ustvarjanja vrednosti in dokazoval, da je industrija veliko bolj dobičkonosna kot agrarna produkcija oziroma izvoz surovin, ker je v industrijskem proizvodstvu poleg golega fizičnega dela utelešen tudi »duševni trud«. ⁵¹ Menil je, da le takšno gospodarstvo, ki ne temelji le na delu golih rok, lahko konkurira v svetovnem merilu, zato se je zavzel za industrijo in je tudi sklicujoč na »zakon o pojemajoči plodnosti zemlje« dokazoval perspektivo industrije v odnosu na agrarno proizvodnjo. Perspektivo industrije v bodočem narodnem gospodarstvu je videl v razvoju tiste industrije, ki ima naravne pogoje, to so surovine in vire energije. Kot pogoj razvoja industrije je postavil ekonomske osnove in je nasprotoval političnim načelom njenega razvoja. Iz tega stališča je bil tudi proti političnoekonomskim posegom države na področje gospodarstva, kot so bile zaščitne carine in drugi omejitveni ukrepi za nemoten razvoj industrije v okviru slovenskega narodnega gospodarstva.

Izhajajoč iz dejstva, da je ugoden razvoj industrije možen le, če temelji na domačih surovinah oziroma kvečjemu uvozu surovin, ki jih nato industrija predela in jih tako kot končne izdelke izvozi dražje, je Brezigar zastopal stališče, da je potrebno podpirati uvoz surovin ter preprečevati izvoz takšnih, katere je mogoče predelati v domači industriji. Zavzemal se je tudi za uvoz takšnih končnih izdelkov, ki služijo za proizvodjalne namene in se doma ne proizvajajo, na primer parni stroji, parni kotli, električni stroji ipd. Najbolj pa se je zavzel za izvoz končnih izdelkov. Le v primerih, da bi šlo za zaščito takšne industrije, ki bi lahko konkurirala tudi na svetovnem trgu, je priporočal varstveno carino. Kot tak primer je navajal tekstilno industrijo, za katero je bilo potrebno surovine sicer uvoziti, vendar so bili končni izdelki takšno izvozno blago, za katerega je videl tržišče v »bratskih deželah na jugu in jugovzhodu«. ⁵² Za tekstilno industrijo je zato predlagal proizvodnjo takšne vrste tkanin, ki se potrebujejo v velikih količinah, ker bi se s tem povečala rentabilnost tekstilne industrije in odprla možnost izvoza.

Nasploh je Brezigar zahteval spremembo razmerja med uvozom in izvozom surovin in končnih izdelkov. To razmerje je bilo po njegovih podatkih pred I. svetovno vojno takšno, da se je v slovenske dežele uvažalo $\frac{4}{5}$ končnih izdelkov, zato je predlagal spremembo razmerja na $\frac{2}{3}$ izvoza končnih izdelkov in $\frac{1}{3}$ uvoza surovin. Z izvozom končnih izdelkov bi se lahko kril uvoz hrane, zlasti krušnih žit in moke. Vendar pa bi bilo po Brezigarjevem mnenju možno tudi to pridelati doma, seveda ob nujni spremembi in modernizaciji agrarne proizvodnje.

⁵¹ Brezigar, 86.

⁵² Brezigar, 23.

Perspektive med vsemi industrijskimi strokami, rudarstvu, plavžarstvu in kovinski industriji je dajal le premogovništvo in rudniku živega srebra v Idriji, medtem ko je bil o železarstvu na Kranjskem prepričan, da ta panoga spada v preteklot, kajti surovin, t. j. železove rude ni, zato se je železarstvo preselilo na Gornje Štajersko, torej iz slovenskega narodnega ozemlja. Brezigarju je bilo jasno, da je za razvoj železarstva pogoj železova ruda, ne pa premog kot vir energije v železarstvu, pa še ta ni bil za te namene na Slovenskem dovolj kvaliteten. Enakega mnenja je bil glede perspektive plavžev v Škednju pri Trstu, kamor se je ruda sicer uvažala in to iz prekomorskih dežel, kar je bilo poceni. Na podlagi izračuna o porabi železa na osebo pred I. svetovno vojno je prišel Brezigar do zaključka, da bi proizvodnja železa v Škednju zadostovala za potrebe slovenske narodne države, seveda če bi Škedenj spadal v njen okvir.

V zvezi z industrijo in njenim perspektivnim razvojem je Brezigar predvidel tudi vprašanje energetskih virov za ta razvoj. To je bila uporaba vodnih sil za elektrifikacijo. Zavzel se je za gradnjo hidroelektrarn na Savi, posebno pa še na Dravi ter za izrabo vseh drugih rek in potokov, ki jih je na Slovenskem dovolj. Tako je predlagal razvoj podeželskih elektrarn, takšnih, ki bi izrabljale vodno energijo potokov, tako pridobljena elektrika pa bi služila kot energetski vir v kmetijstvu, obrti in tudi v manjših industrijskih obratih, zlasti tistih za predelavo lesa. Zavzel se je tudi za elektrifikacijo železnic, češ da je elektrika pridobljena iz vode najcenejši vir energije.

Takšne poglede, kot jih je imel na industrijo, njen razvoj in pomen za slovensko narodno gospodarstvo Brezigar, so imeli tudi nekateri drugi pisci. Loboda-Melik je bil prepričan, da je glede na naravna bogastva, to je surovine in vire energije, industrija perspektivna gospodarska panoga za slovenske dežele,⁵³ Outlaw-Štebi pa se je zavzel za enaka načela razvoja industrije in njenih pogojev kot Brezigar in je tudi predlagal elektrifikacijo železnic, zato da bi lahko postal premog izvozno blago.⁵⁴

Kljub temu da se klerikalni gospodarski teoretiki nad industrijo kot gospodarsko panogo slovenskega narodnega gospodarstva niso navduševali in so se zavzemali za bolj agrarni značaj tega gospodarstva, pa so industrijo vseeno upoštevali, a nanjo gledali kot na potrebno zlo. Mohorič je bil mnenja, da je industrija upravičena le tam, kjer najde doma potrebne surovine, kajti uvoz surovin pomeni tudi večjo gospodarsko in s tem tudi politično odvisnost od tujine. »Pogoj obstanka posameznega naroda ali države je, da se ohrani ravnotežje med dohodki in izdatki, med izvozom in uvozom,« je o tem problemu zapisal Mohorič.⁵⁵ Tudi Gosar se je izrekel za čim manjši uvoz in za čim večjo proizvodnjo vsega, za kar so bili pogoji doma, kajti »naša Jugoslavija bo le toliko res neodvisna ter samostojna kolikor bo zadoščala svojim potrebam.«⁵⁶ Takšnega mnenja je bil tudi glede pomena industrije v narodnem gospodarstvu, katera mu je pomenila »postranski zaslužek«, zato je bilo po njegovem mnenju potrebno domačo industrijo zgraditi smotrno, glede na potrebe, to je po načelu

⁵³ Demokracija, I, 1918, 11—14, Anton Loboda, K naši gospodarsko politični perspektivi, str. 171—174.

⁵⁴ Demokracija, I, 1918, 19—22, Outlaw, resnica in ideali jugoslovanskega problema, str. 225—263.

⁵⁵ Jugoslovan, I, 2. februarja 1918, 13, Narodnogospodarske drobtine IV.

⁵⁶ Jugoslovan, I, 22. junij 1918, 33, Demokratična gospodarska Jugoslavija.

»proizvajajmo predvsem zase in omejimo po možnosti svoj konsum na domači izdelek.«⁵⁷ Gosar se je tako dejansko v nasprotju z Brezigarjem, ki je bil za to, da se slovensko narodno gospodarstvo vključi v mednarodno gospodarstvo in ga je zato tudi tako zasnoval, da bi bilo konkurenčno, zavzemal za avtarkično, samo sebi zadostno slovensko in jugoslovansko gospodarstvo.

V vsem snovanju slovenskega narodnega gospodarstva, tako v okviru zahtev majniške deklaracije kakor tudi zahtev po suvereni narodni državi, ne glede na obstoječe meje avstroogrške monarhije, pa je pomenilo vprašanje Trsta posebno problematiko. Prav položaj ter prihodnost Trsta je vodila dr. Henrika Tumo, da se je izrekel za adrijansko-sudetsko-donavsko državo, v kateri bi Trst igral vlogo glavnega izvoznega in uvoznega pristanišča. Bil je proti razbijanju velikih držav in *gospodarskih* (podčrtal ZČ) ozemelj in nastajanju manjših držav, ker bi to po njegovem mnenju pomenilo zgodovinsko nazadovanje.⁵⁸ Izrazil je tudi mnenje, da ni mogoče »da bi milijonski narod Slovencev ob Adriji s tržaškim emporijem zahteval samostojno narodno državo«.⁵⁹ Tumov koncept ohranjanja avstroogrške monarhije oziroma želja po zmagi centralnih sil je torej temeljil na njegovem prepričanju, da bo Trst v primeru popolne zmage centralnih sil nedvomno postal svetovni emporij za Hamburgom in Carigradom.⁶⁰ Dejansko je Tuma prav zaradi vprašanja Trsta in njegove prihodnosti pristajal na stališča avstrijske socialne demokracije, zlasti Rennerja glede ohranitve Avstroogrške.

Meščanski gospodarski teoretiki, ki so svoje poglede na narodno gospodarstvo gradili na načelu samoodločbe in izhajali iz zahtev majniške deklaracije, pa tudi predstavniki socialistične omladine, ki so se vključili v deklaracijsko gibanje, so gledali na Trst kot na neločljiv del ozemlja jugoslovanske države, vendar pa so ga zaradi dejstva, da je bil gospodarski pomen Trsta takšen, da je presegal pomen slovenskih dežel pri snovanju bodočega slovanskega narodnega gospodarstva obravnavali iz posebnega stališča.

Brezigar je v svoji študiji o slovenkem narodnem gospodarstvu obravnaval le ozemlje, ki ga je imenoval slovenske dežele, to je Kranjska, slovenski del Štajerske in Koroške, torej brez Goriške in Trsta. Pojasnil je, da je postavil mejo na ozemlju »na katerem stanujemo *kompaktno* in ga smemo nazivati svojega«.⁶¹ Problematiko Goriške in Trsta pa je smatral kot posebno vprašanje, ki iz gospodarskega stališča presega obravnavanje v okviru slovanskega narodnega gospodarstva. Glede Goriške je pojasnjeval, da bo obnova tega ozemlja zaradi vojnega opustošenja vezana na zunanje dejavnike ter bo zato »gospodarsko življenje Goriške nekaj desetletij odvisno od politične situacije,«⁶² to je od drugi dejavnikov in ne le gospodarskih, zato tega ozemlja ni vključil v spis, ki se peča z gospodarskimi vprašanji. Trsta pa ni štel med slovenke dežele in ga vpel v načrtovanje slovanskega narodnega gospodarstva zaradi njegovih posebnih gospodarskih funkcij, to je dejstva, da »Trst uspeva in propada s po-

⁵⁷ Jugoslovan, I, 29. julij 1918, 35, Demokratična gospodarska Jugoslavija.

⁵⁸ Zgodovinski arhiv KPJ, tom V, Beograd 1951, str. 297.

⁵⁹ Prav tam, 298.

⁶⁰ Elio Apih, Nekaj dokumentov o Tumovem delovanju v Trstu, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XVII, 1977, 1—2, str. 173; pismo H. Tume V. Pittoniju z dne 16. avgusta 1916.

⁶¹ Brezigar, 2.

⁶² Brezigar, 4.

morsko trgovino«. Glede na takšno funkcijo in gospodarski značaj Trsta je smatral, da Trst gospodarsko presega pomen slovenskih dežel, vendar pa je priznaval Trstu in slovenskim deželam obojestransko vzajemen vpliv na gospodarski razvoj. Navedel je podatke, da je od celotnega uvoza prek Trsta odpadla tretjina tega na slovenske dežele, prav tako pa je bil tudi delež izvoza prek Trsta, ki so ga prispevale slovenske dežele. Iz tega dejstva je izhajal, ko je dokazoval, da bi Trst propadel, če bi bil vezan le na uvoz in izvoz blaga za slovenske dežele in iz njih, kajti njegov promet bi padel za $\frac{2}{3}$, s čimer bi postal iz »dosedanje svetovne pomembne luke boljše obrežno pristanišče«. ⁶³ Vlogo Trsta v trgovini in pomorskem prometu, ki bi bila vezana izključno na slovenske pokrajine, bi torej pomenila zanj propad, zato se je Brezigar zavzel za širše zaledje. Tega pa je videl v avstrijskih in čeških deželah. S tem se je Brezigarjevo stališče do vloge in perspektive Trsta dejansko ujemalo s Tumovimi pogledi na Trst, pri čemer pa se Brezigar o politično-teritorialnem in državnem vprašanju Trsta ni izjasnil. Trst je izvzel iz obsega slovenskih dežel in mu dal posebno gospodarsko vlogo do njih.

Glede na narodnostno sestavo prebivalstva Trsta je Brezigar sicer priznaval pomemben delež slovenskemu prebivalstvu, katerega je bilo po njegovem mnenju približno tretjina, vendar pravi, da to ni odločilen faktor v primeru Trsta, kajti »absolutno je naša moč ojačala, relativno pa padla; v političnih stvareh pa pride samo relativno razmerje do veljave«. ⁶⁴ Ugotavljal, je da niso imeli Slovenci v Trstu nobenega vpliva na pomorski promet niti ne gospodarskega in političnega, kajti bili so pretežno le pristaniški delavci, težaki. Glede na takšno stanje je bil Brezigar mnenja, da so vse pravice, ki si jih bodo tržaški Slovenci priborili, podlaga razvoja za desetletja, pri čemer pa je politikom svetoval, naj si ustvarijo glede Trsta jasen načrt, ki se mora opirati na gospodarske razmere in vsebovati gospodarske točke. Navedel jih je: Trst mora biti izvozna luka za slovensko blago oziroma mora biti most za stik slovenskega gospodarstva s svetovnim gospodarstvom. Trst naj bi torej dobil v slovenskem narodnem gospodarstvu takšno vlogo »kakor služi zabubani ličinki ostro zobovje, da pregrizne kokon, tako nam mora služiti tudi Trst prodreti omrežje, ki nas loči od svetovnega gospodarstva«. ⁶⁵

Brezigarjev osnutek slovenskega narodnega gospodarstva je sicer izraz meščansko demokratičnih razumevanj in hotenj, katere je izražalo slovensko meščanstvo o gospodarskem vidiku samoodločbe, vendar pa te poglede v nekaterih točkah presega in želi graditi gospodarstvo na načelih, ki se približujejo socialističnim. To kažejo socialna načela, ki jih je postavil za narodno gospodarstvo oziroma gesla narodnega gospodarstva. Prvo tako geslo je bilo načelo življenjskega minimuma, to je, da mora biti prebivalstvo, ki nima premoženja in živi od zaslužka svojih rok — takšen družbeni položaj pa je imel le proletariat — preskrbljeno z najnujnejšimi življenjskimi potrebščinami. Prehrambeni artikli naj bi bili zato kar najbolj poceni, prav tako tudi obutev in obleka, za kar naj bi prevzela skrb država ter jih uvozila, če bi primanjkovala oziroma bi jih država oprostila carine in transportnih tarif. Zahteval je: »Konzumenti se morajo pri-

⁶³ Brezigar, 6.

⁶⁴ Brezigar, 9.

⁶⁵ Brezigar, 10.

bližati producentom.«⁶⁶ Brezigar se je zavzel tudi pravico do dela. Nasploh je izražal skrb za delavski povred, za katerega naj bi skrbela država v socialnem smislu. To je utemeljil povsem iz praktičnega vidika tako za posameznika kot za vso narodno skupnost oziroma državo, kajti če bo delavski razred živel bolje in ne bo imel zaostrenih existenčnih vprašanj, bo bolje in več proizvajal, od tega bo imel korist delavec sam in država. Zato je kot enega osnovnih dejavnikov narodnega gospodarstva smatral delovno silo — »telesno krepko, duševno razvito ter gospodarsko podprto prebivalstvo, ki bo zmožno intenzivno izrabljati prirodne darove.«⁶⁷ Brezigar je dejansko gradil razvoj slovenskega narodnega gospodarstva na eni strani na naravnih bogastvih slovenske zemlje ter na delu slovenskega človeka na drugi strani. V intenzivnem gospodarstvu je videl perspektivo narodnega gospodarstva v vseh pogledih, kajti tako gospodarstvo predeluje več, s tem pa je zaslužek večji in večja je možnost zaposlitve itd. Ker pa je eden osnovnih pogojev intenzivnega gospodarstva strokovni pristop, je v takšnem načinu videl tudi možnost, da se bodo neposredni proizvajalci, kmetje, delavci začeli izobraževati, torej »duševna hrana — strokovna izobrazba — bode del njunega poklica«,⁶⁸ kar bo dvigalo izobrazbeno in kulturno raven vsega naroda.

Vsekakor pa je med najnaprednejšimi zamislivi slovenskega narodnega gospodarstva, kot ga je zasnoval Brezigar ta, da se morajo individualni gospodarski programi umakniti *socializiranju* (podčrtal ZČ) narodnega gospodarstva.⁶⁹ S socializiranjem ni imel v mislih spremembe lastninskih odnosov, kar bi dejansko pomenilo spremembo družbenoekonomskega reda in s tem bi bila to že socialistična revolucija, ampak je to razumel kot podružbljanje vsega gospodarstva. Takšno načelo pa je dejansko vsebovalo prvine državnega kapitalizma, kajti narod kot politično suverena oblast, to pa je v bistvu narodna država, naj bi po Brezigarjevem mnenju imela pravico in dolžnost usmerjati gospodarstvo tako, da bi se to razvijalo v prid vsega naroda ne glede na razredne ali socialne razlike. To pomeni, da je s socializiranjem narodnega gospodarstva v resnici postavil temelje usmerjenega, načrtovanega gospodarstva, ki naj bo usmerjeno v korist vsega naroda. Brezigar si je torej zamislil moderno zasnovano in organizirano narodno gospodarstvo, ki naj bi slovenski narod dvignila tudi v vrste gospodarskih narodov, lastnikov tistega, kar ustvarijo na svojem ozemlju in nato tudi s tem svobodno razpolagajo, kar pa ni le pogoj svobodnega gospodarskega razvoja, temveč tudi političnega, izhajajoč iz načela samoodločbe narodov. Brezigar je v smislu samoodločbe zasnoval svoj gospodarski program in zahteval korenite spremembe na gospodarskem področju, saj »ako se ne navdahne gospodarstvo novega duha, ako ne dobi novega vodstva, novih poti k dohodkom, bo narod omagal pod pretežkim bremenom. Velike, nove ideje pa se morejo uresničiti le v prostem narodu, ki uživa politično svobodo, ki prosto in sam določa pota svojega gospodarstva.«⁷⁰

Čeprav so ekonomski pisci, ki so se ukvarjali z vprašanji prihodnosti slovenskega narodnega gospodarstva, navezujoč se na samoodločbo narodov, torej na

⁶⁶ Brezigar, 25.

⁶⁷ Brezigar, 24.

⁶⁸ Brezigar, 26.

⁶⁹ Brezigar, 24.

⁷⁰ Brezigar, 1.

obstoj narodne države, izhajali iz različnih političnih strank, katerih pogledi so bili v marsičem različni, pa kažejo njihovi narodnogospodarski programi enotne poglede o vseh vprašanih prihodnega gospodarskega razvoja. Kljub temu da so izhajali iz vrst meščanskih strank, razen Abditusa, ki pa se je v marsičem tem pogledom približal, kajti narodna osvoboditev mu je bila pogoj socialne, so v svojih zasnovah narodnega gospodarstva upoštevali ves narod kot enotni organizem ne glede na razredno delitev, saj so vse smatrali kot enakovredne tvorce narodnega gospodarstva. Njihovi pogledi so bili v bistvu napredni in so pomenili izraz časa, v katerem so nastajali, seveda pa objektivno niso mogli preseči svojih meščansko demokratičnih razumevanj razreševanja gospodarskih ter socialnih vprašanj. Tako je vsekakor napredna zasnova državno kapitalističnega gospodarstva, ki se pojavlja pri vseh. To pa so izvajali iz nacionalizacije kot pogoja narodnostno gospodarske in tudi politične osvoboditve. Nacionalizacija je torej pomenila pogoj, ne le iz gospodarskega vidika samoodločbe, marveč tudi narodnopolitičnega in z njo bi se dejansko uresničila zahteva majniške deklaracije, da naj bo samostojno državno telo prosto vsakega narodnega gospodarstva tujcev, torej tudi na gospodarskem področju.

Udejanjenje vseh teh gospodarskih zamisli pa se je začelo z delovanjem Narodnega sveta oziroma njegovega Gospodarskega odseka, ki je konkretno deloval za uresničevanje nacionalnih, političnih in ekonomskih ciljev, kakršni so bili zastavljeni na načelu samoodločbe. Narodni svet je svojo dejavnost osredotočil med drugimi tudi na spodbujanje čim močnejšega povezovanja slovenskih nacionalnih ekonomskih sil s ciljem, da bi se ustvarilo narodno enotno gospodarstvo.⁷¹ »V Narodnem svetu in njegovem gospodarskem odseku moramo iskati tisto kristalizacijsko jedro, ki je strnilo v sebi zamisli in dejanja slovenskih gospodarstvenikov teoretikov in praktikov v preteklosti in sodobnosti, jih združilo v gospodarski program in ta program posredovalo slovenski družbi.«⁷²

R é s u m é

LES CONCEPTIONS DE L'ÉVEIL NATIONAL DES SLOVÈNES AU TEMPS DE LA DÉCISION POUR UN ÉTAT NATIONAL

Conformément aux tendances de la déclaration de mai et aux exigences l'un état indépendant, libre de toute domination nationale des étrangers, c'est-à-dire dans le champ économique aussi bien qu'en politique, les idéologues et les théoriciens économiques slovènes entendaient la réalisation de l'autodétermination nationale du point de vue économique aussi. Ainsi les représentants des trois principaux courants idéologiques slovènes, de celui clérical, libéral et social-démocrate, il s'agissait surtout de leur partie plus jeune, progressiste, se sont engagés dans les discussions, sur les problèmes économiques en ce qu'ils touchaient au principe d'autodétermination exprimé par la déclaration de mai. De différents auteurs, représentants de tous les trois partis, ont traité dans toute une série d'articles les questions concernant la vie économique de futur état — depuis la question de la politique agraire, des communes, de l'industrie jusqu'aux problèmes de la nationalisation des terres et de l'industrie. C'était justement

⁷¹ O delovanju Narodnega sveta in njegovega gospodarskega odseka glej referat J. Šorna, objavljen v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja, XXIII, 1983, 1—2, str. 55—61.

⁷² Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, str. 686.

la nationalisation des terres qui fut considérée comme une des économiques-politiques conditions fondamentale de la solution du problème national, car elle aurait apporté la libération nationale aurait rendu possible la constitution et le développement de l'état national. Le social-démocrate Prepeluh-Abditus s'est montré le plus exigeant puisque selon lui, la nationalisation signifiait non seulement la condition de la libération nationale mais aussi de la libération sociale du peuple slovène, du peuple prolétarien vivant non seulement sous l'oppression politique mais aussi sous l'oppression économique des étrangers, c'est-à-dire des Allemands.

La contribution la plus remarquable et la plus parfaite parmi toutes les contributions traitant l'économie en rapport avec l'programme politique fut le livre du représentant du parti libéral, Milko Brezigar, »Esquisse de l'économie nationale slovène«, par laquelle il essaya de donner une base concrète à l'organisation des économiques conditions internes et externes de l'économie nationale slovène pour l'intégrer en économie mondiale.

En exposant leurs conceptions de l'économie nationale et leurs perspectives d'économie politique, les théoriciens d'économie slovène considéraient l'agriculture comme la partie de base de l'économie nationale slovène tout en posant comme condition un labourage intelligent, moderne, intense. Les idées de Brezigar sur l'intervention de l'état dans l'agriculture où l'état aurait prescrit et contrôlé par les lois les méthodes du labourage des terres qui auraient été propriété des paysans qui auraient disposés librement de leurs produits, sont très intéressantes. Le développement de l'industrie et ses perspectives ont été posés par tous les auteurs à une base économique, c'est-à-dire qu'il fallait développer seulement l'industrie qui a les conditions naturelles pour son développement, les matières premières et l'énergie. Brezigar exigeait une orientation de l'industrie qui aurait produit des produits finals destinés à l'exportation tandis qu'on devrait empêcher l'exportation des matières premières.

Dans les conceptions d'économie nationale, il fut inclus aussi le rôle et la situation de Trieste comme port qui, selon l'opinion des auteurs cités, dépassait l'importance des provinces slovènes ou bien de l'état yougoslave futur tout en considérant Trieste comme partie intégrale du territoire de cet état.